

ג.

מדוע אין נופלים על פניהם (לומר תחנון) בין יו"כ לחג המזכות.
המטעם לפי שבהן נשלם בנין בית המקדש, שנאמר (מלכים ח') ויעש שלמה
בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו וגו' שבעת ימים ושבעת ימים
ארבעה עשר יום (התניא פ"א), מעמא מאי לדעת הספרדים אין אונרים
תחנון כל ז' אחר שבועות ולדעת אשכנזים אינו כן, מעמם של הספרדים
הוא דכיון דיש תשלומין לעצרת כל ז' חיישינן מהרה יבנה בהמ"ק ואולי
יאהר ולא יביא קרבנותיו רק בתשלומין ואז יהיה אסור לו בהספד ותענית
מן הדיון והלכך גם האידנא אסור, אבל דעת האשכנזים כיון דמצוה להקריב
קרבנות ביום ראשון בומנו וכל המאחר נקרא פושע וכדאיתא ברכות כ"ח
ולא שייך גזירה כלל וזה ודאי אין לחוש דשטא יארע לו אונם שלא יוכל
להקריב בומנו דהא אונם לא שכיח וכמו שכתבו התוס' בכתובות ט' ולמילתא
דלא שכיחא לא גזרינן וכדאמרינן בבב"ט מ"ז והלכך מעמם של האשכנזים
עדיף:

סימן סח.

תפלין.

א.

נוהגים לעשות שין של תפלין שבראש בשני שינין, אחד בשלשה
ראשים ואחד בארבעה ראשים.

המטעם איתא בזהר פ' ויקרא דף רכ"ח וז"ל: תרין שינין שית מאה ש'
בג' ראשין וש' בד' ראשין, אית לן שית דרגין, ושבע דרגין היא תלת
פשר וכלא תרי"ג עכ"ל (כי שני שינין הם אותיות שש ושש גימטריא תיר והמלה
שש הוא ו' ושבעה ראשים הרי תרי"ג ששקול כנגד תרי"ג), ובב"י או"ח סי' ל"ב,
וכן בב"ח שם ובמעדני יו"ט (1) לה' תפלין שעל הרא"ש סי' מ' הובאו
דברי הגר"ה שבסמ"ג שהטעם בזה שהוא כנגד ב' כתיבות שיש לנו כתב
הלוחות וכתב ספר תורה, כתב הלוחות היה כתיבה שוקעת שנאמר (שמות
ל"ב) חרות על הלוחות הרי שכל האותיות היו מן האויר נמצא שיש לשייך
ד' דפנות לג' גזירות הוא שין לד' ראשים של קמטים ונעשה שין מג'
אוירות, והשנית כתיבה בולכת היא כתב ספר תורה שכתב משה שהוא

(1) מעדני יו"ט ולחם חמודות על הרא"ש הוא בעל תוס' יו"ט.

בולט על חקלקל לפיכך שין של ד' ראשים כנגד שין של פרשה קדש, שהוא בשמאל המניח וימין הקורא, היא ראשונה לבתים כמו שכתב הלוחות קודם לכתב ס"ת, ועוד שהוא כתב הבורא ראוי להיות ראשון עב"ל: ב.

מדוע התפילה שבראש מפורדות לארבעה בתים והתפילה של יד מחוברת יחד, ולמה כורכין כל פרשה ופרשה בתפילין בשערות עגל, והשערות האלה יראו דיקא חוץ לבתים:

כתב בס' רוח חיים (1) על פרקי אבות משום דבראש אדם יט' ד' הושים, (א) ראיה, (ב) שמיעה, (ג) רוח, (ד) דיבור, וכלם מפורדות: אונים לשמוע עינים לראות, הלשון מדבר, והאף מריח. וכן בגוף האדם יש בו ד' הושים כדאיתא (ברכות ס"א) לב מבין, כליות יועצות, מחול שוחק, וחוש המישוש אמנם כלם בדיבור אחד הן מבחוץ, לכן התפילה שבראש מפורדות נגד הד' חושים המפורדים ותפילה של יד מחוברת נגד ד' החושים אשר בתוך הגוף והמה בחשיבה אחת וכל אחד מטהר חוש אחד. והטעם שכורכין כל פרשה מתפילין בשערות עגל והשערות יראו דיקא חוץ לבתים, משום כדי שיזכור מעשה עגל ולא יחטא דכתיב (יהושע כ"ב) „המעט לפני עין פעור אשר לא הטהרנו ממנו" וכתב הרמב"ם שכך נהגו, וכתב הר"י אלכסנדרני ז"ל אם לא מצא של עגל יעשה בשל פרה או שור ועיין בזהר פ' בא שהאריך בסוד הענין, (דברי חמודות על הרא"ש הלכות תפילין):

ג.

מדוע הרצועות מן תפילה של ראש אינן שוות בארכן.

הטעם שהגעת רצועת ימין בתפילה של ראש עד דטבור, לרמוז בזה שהשפעת העולם השפל במצות בוראו עד טבור העולם לאפוקי מלבן של האומרים שהשגחת המשגיח מגעת עד גלגל הלבנה ולא יותר, וטעם שמכבין התפילה של יד בתפילה ותפילה של ראש טגולה, לפי שהשל יד היא נגד דברים שבלב ואין אדם יודע מה בלבו של חברו אבל תפילה של ראש הוא נגד העינים שרואים מה שבגלוי, ועוד דכתיב והיה לך לאות וזרשו (מנחות ל"ז) לך ולא לאחרים (*). מי שניפלין תפילין יתענה באותו יום, ואם

(1) רוח חיים על פרקי אבות הג"מ חיים ראש ישיבה מוואלאזין פלך ווילנא נולד שם, בשנת תק"ט 1749 ומת שם י"ד סיון תקפ"א 1821 הוא היה תלמיד הור"א מוילנא, (* הערה: בדרך אגב אעיר על המהפכה בענין הנחת תפילין בחולו של מועד, זה אומר

בשבת למחר. ואם נפלו התפילין עם הכים יתן לצדקה, וברצונו אין צריה
להתענות (באה"ט אר"ח תקצ"א)

ד.

כורכין הרצועה על היר שבע פעמים בהנחת תפילין.

כמה כריכות צריך לכרוך על היר לא נזכר בדברי הפוסקים והעולם נוהגים
ז' כריכות כנגד ז' תיבות שבפסוק פותח את ידך ונו', ובס' מעשה
אלפס איתא טעם נכון כדי לזכור לומר את היצר הרע שנקרא ז' שמות

זכה וזה אומר בכה, ואף בביהכניס אחד הללו מניחים תפילין והללו אין מניחים, לכן
ההכרח יאלצני לבאר וללבן עם מי הצדק בקצרה וברה. הנה עלינו לדעת כמה טרחות
טרחו החכמים השלמים יודעי עתים שעברו כדי לקיים מנהגן של ישראל ואמרו מנהג
מבטל הלכה ציין באריכות בתשו' בתוס' בכורי קציר, ולא בלבד במנהג שהוקבע עפ"י
ספרים וסופרים דטעמם ונמוקם עמם אלא אפילו במנהג תמוה בקשו בכל מאמצי כחם
למצוא סמך ליישב אותו כדי לז' יהיה מנהג בטעות, ומה נענה בתרייהו אנן יתמא
דיתמא בנדון הנחת תפילין בחולו של מועד שבו נחלקו גאוני עולם במקור הדין והבנת
התלמוד בבלי וירושלמי כמובא בב"י סי' ל"א, וכמה גדולי עולם ופוסקים זל"ה
ראשונים ואחרונים קמאי ובתראי אשר רבו מלמנות שקימו וקבלו עליהם ועל זרעם ועל
כל הנלוים עמהם להגיהם. ואם יאמר האומר הלא בזה הרבה בעונש המניחים ושב על
תעשה עדיף אף אני אשיב אמרי לו ואעידה עלי גבר בגוברין וכמאה עדים דמי ה"ה
מהרש"ל ז"ל בתשובה סי' צ"ח שכתב שם וז"ל: חדשים מקרוב באו ורוצים להיות מכת
המקובלים וממדרשים הנעלמים ומחולשי הראות לא יביטו באור הזוהר ולא ידעו מוצאו
ומובאו וכונתו על שכך מצאו בספר הזוהר ודע אהובי שכל אבותי ורבותי הקדושים
ששמשו גאוני עולם ראיתי מהם שלא נהגו כף אלא כדברי התלמוד והפוסקים ואם היה
ר' שמעון בן יוחאי (בעל הזוהר) עומד לפנינו וצוח לשנות המנהג שנהגו הקדמונים
לא אשגחין ביה כי ברוב דבריו אין הלכה כמותו וראיה לזה שהוא כתב סודות גדולות
והזהרות נפלאות שאין לברך שתי ברכות על תפילין של ראש ושל יד ואנו לא אשגחין.
יהי וכברכים שתיים גם הוא כתב: המניח תפילין בחוה"מ חייב מיתה ואנחנו מניחים
ומברכים עליהם עכ"ל, וקרוב לזה כתב מהר"א הלוי בסוף שאלה אי' למהדא"ם וגם
גצל נחלת שבעה ח"ב סי' כ"ו כתב וז"ל: דהא חזינן בכמה דוכתי דלא משגחין
גדברי רשב"י אעפ"י שלדעתו חייב מיתה המניח במועד אנו במדינות אלו אין משגחין
זו עכ"ל, כלל העולה הוא בקצרה שבני אשכנז שנהגו מימי קדם להניח תפילין
בחוה"מ אם באים לשנות מנהגם עוברים משום אל תטוש תורת אמן: והמתפללים
גביהכ"ג שמניחים אותם ופורשים מדרכי צבור עוברים משום לא תתגידדו, ואעפ"י
שהגר"א בשו"ע שלו סי' ל"א ס"ק ד' פסק שאין להניח תפילין בחוה"מ, מ"מ כל ציר
וילנא מקום משכן כניד הגר"א לא קבלו דבריו ואינם עושים כדעתו כלם מניחים תפילין
בחוה"מ, לבד הקלוזי שלו הנקרא חסידס מנין עושים כפי הגר"א ז"ל (כן ראיתי בעת

(מסי סוכה נ"ב) זע"י שנאמין כי השי"ת פותח את ידו ומשביע וגו' באותו כח האמונה נובל לו, זהג' הכריכות לטכורכין על האצבע הוא משום שהכריכות

שלמדתי בעיר ווילנא, והתוספות חיים על חיי אדם כלל י"ד מביא שמי ענהג שלא להניח תפילין ומתפלל בביהכ"נ שמניחין אין בזה משום לא תתגודדו שהרי יש כמה אנשים בביהכ"נ אפילו בשאר ימות השנה שאין להם תפילין בראשם כגון שאיחר לבוא לביהכ"נ או שאין לו גוף נקי ועוד מצאנו אצל רב (מגילה כ"ב) שלא חשש ללא תתגודדו דכ"ע נפלו על אנפייהו והוא לא נפל על אפיה עכ"ל. אולם בתראי דתו טעמו והראי שראיתו מרב אינה ראי (עיי' שדי חמד מערכת הלמד כלל ע"ט) * לענין הברכה על התפילין בחוה"מ כתב הרמ"א לברך בלחש ותמיה הלא מה בין בלחש לבקול רם לענין חשש ברכה לבטלה עיי' הטעם שדי חמד מערכת חוה"מ אות י"ד :

הערה : * הנה בגמרא (מנחות ל"ד) דרשו לאו בע פרשיות שבתפילין לרי ישמעל עפ"י המסורה ולרעת רי עקיבא הוא במלת טטפת שהיא ארבע כי טט בכתפי (הוא אצל ים הכספי) שתיים, פת באפריקי (היבצריאה ג"כ אצל ים הכספי) שתיים, וכי תעלה על דעתך שכוונת רי עקיבא כי תורה הקדושה השתמשה במלות משאר לשונות, אף שמע נא קורא יקר! הלא אתה יודע כי עד דור הפלגה היה כל הארץ שפה אחת ודברו בלשון הקדש, לשון שנתנה בה אח"כ תוה"ק, ואחר דור הפלגה כאשר נתפורו בכל חלקי העולם ופרו ורבו למקומותם בשמותם ברו להם מלות שונות לדבר איש אל רעהו אבל בכל זה נשאר קצת מלות מלשון הקדש ולפעמים תמצא ששמשו בחצי המלה מלשון הקדש כידוע לבעלי הלשון שאחר החקירה והחיפוש מלשונות העמים נמצאים כמה מלות מלשון הקדש או הדומה להם במקצת (עיי' שלשלת הקבלה 1) דף ע"ה, מ"ר בראשית פ"ט), עתה תראה כי רי עקיבא בא להבינו כי טטפת פירושו ארבע בלשון הקדש ויכתבו ארבע פרשיות בתפילין כדכתיב, והיו לטטפות בין עיניכם ככנין טטפות, ומסכת רב בבלול מלחמות רבות, צרות ויגונות, טלטול ממקום למקום ומארץ לארץ נשתכחו כמה מלות מלשון הקדש ובתוכם גם פירוש מלת טטפות כי לא נשתמשו בה, וחשבו כי מה שכותבין ארבע פרשיות בתפילין הגם שלא מפורש בקרא, אף זה קבל משה מפי הגבורה כמו שקבל כמה הלכות בעל פה ומסרם ליהושע וכו', על זה בא רי עקיבא לומר: שאין צריכין לומר כי מנין הפרשיות בתפילין בא בקבלה עפ"י הלכה למשה מסיני אלא שמפורש בקרא במלת טטפת שהוא מנין ארבע ורק נשתכח פירושו והא ראי כי טט שהוא חצי המלה מן טטפת עדיין בכתפי שתיים, פת שהוא חלק השני מן מלת טטפת באפריקי שתיים, ומלת הללו נשארו בפיהם מזמן הפלגה, רק בסיבת בבלולים גרעו והוסיפו ומקצת ורק במקצת נשארו בפיהם מלשוננו הקדושה; — ומה שתקנו הברכה על שם תפילין כמ"ש אונקלוס על טטפת (שמות י"ג) יען כי מן הדין

1) שלשלת הקבלה נולד בעיר אימולה איטליא בשנת ער"ה 1515 מת באלכסנדריא ערך שנת שמ"ז 1587. נדפס ראשונה בוויניציא שמ"ז 1587.

עד היר מלמעלה הוא ש' ולמטה תחת האצבעות נעשה ד' וע"י הכריכות שבאצבע תחתיו הוא יוד, ונעשה ביחד שם שדי, ומה שאומרים ומחכמתך

המצוה שיהיה הטטפת על גופו כל היום אף מפני שצריכין גוף נקי ואין כל אדם יכול להזהר בהם. נהגו שלא להניחם רק בשעת תפלה (טור ל"ז) וכל אחת מהן נקרא תפלה (טור כ"ו) על שם שמניחין אותן רק בשעת תפלה ושניהן ביחד נקראין תפילין והכתב והקבלה (דברים ו') כתב מה שלא קבעו הברכה על התפילין בלישנא דקרא על מצות טוטפות ובחרו בלשון תפילין הטעם משום כי תפילין הוא מלשון פלא שענינו הפרשה והבדלה, כמו והפלה ד' בין מקנה מצרים (שמות ט') כי הפלה ד' חסיד לו (אנזאנדערן) ולפי זה אין בשם תפילין הלמד דגושר, וחירק הפ"א תיועה גדולה ותקנו גוסס הברכה בלשון תפילין לשון הפרשה והבדלה. כדי שבאמירת הברכה נקבל עלינו התכלית המכוון בהנחתו להיותנו פרושים ומובדלים ממחשבות הרעות וממעשים המגונים כי בהניחתם בלתי כוונת הלב אף שנהי' מוכתרים בתפילין כל היום לא יגיענו מהם התועלת לעשות רועם פנימי בנפש, כמו הקושר חוט באחת מאצבעותיו בלי כיון דעת להיותו לו למזכרת דבר מה, אין מן התימה אם ישכח אח"כ החפץ שהיה צריך אליו לזכרו, כי אין בקשירת החוט תועלת לזכרון רק אם בעת קשירתו התכוון שיהי' לו בו מזכרת על דבר מיוחד:

נשאלתי ע"ד התפילין שנחלקו רש"י ור"ת בענין הנחת הפרשיות, הלא היה להם לראות התפילין בדורם ופוק חזי כו', אכן באמת כי מצות תפילין היתה נהוגה בישראל בכל הזמנים, וגם באגרת אריסטיא נאמר כי אלעזר כהן גדול הואיל לבאר לפני שלוחי תלמי המלך (230 לפני ספ"ה) ענין תפילין ציצית ומזוזה (עיי' מאור עינים 1) הדרת זקנים (רע"ד - שליח 1514 - 1578 לכספרם) וכתב הרמב"ם בפירושו על משנ"ת מנחות

(1) ראה מה שהעירותי לעיל בראש הספר (עמוד 1) הערה 4 ע"ד המחלוקת וההבדלה ללהב יצאה בדבר ספר מאור עינים, ופרטי דברי המחלוקת הזאת נמצאים במאמרו של צינץ (תולדות ר"ע מן האדומים כרם חמדה) ובספר מחויק ברכה להחיד"א בכת"י אשר רק מקצתם נתפרסמו אח"כ בדפוס וה"ל חברי הר"י קארו מבית דינו בצפת: למען שלא תהיה האמת נעדרת, אודיע נאמנה, איך הובא לפני ספר שחיבר הר"י עזריה מן האדומים הנקרא מאור עינים, ובפתחי עמדותי מרעיד כי בלי ספק המקיימו עובר משום כל יראה ובל ימצא, ובכן הובא לפני מוספת הדור והדרו הרב הגדול כמהר"ר יוסף קארי זלה"ה ואחר יום שלח אחרי וציוה אותי לסדר כתב אחד אשר חתום בו ותורף המכוון היה, שהיה ראוי לשרוף ולהעביר באש את הספר הנזכר, ובהיות כי אני חממתי הרבה וביני ביני חלה הרב הגדול את חליו אשר בו נתבקש בישיבה של מצלה ולא יכול לחתום בידו הודעתי את דבריו וצ"ל באמת ובכל חכמי שרא"ל מחויקי האמת אדרבה נא שלום.

נאום הצעיר אלישע גאליקו (תלמיד של הב"י).

בכל הדברים האלה שמעתי גם אני מפי מהר"ר וצ"ל.

נאום הצעיר משה בהר"ר חיים אלשיך (גם הוא תלמיד הב"י ז"ל).

אוצר כל מנהגי ישרון

אל עליון אחר הנחת תפילין עיי' הטעם בספר אור הצבי:

פ' התכלת: ולא דברה המשנה בדיני וציצית ותפילין והמוזה וענין מלאכתן והברכות שחייבים לברך עליהן וכל הענינים התלויין בהן, סבת זה בעיני לפי שהיו הדברים האלה מפורסים בזמן חבור המשנה והיו ענינים ידועים ונהוגים ביד כל העם פרט וכלל, ואין ענין מהם נפלא משום אדם, וע"כ לא ראה לדבר בהם כמו שלא הסדור התפלה ר"ל הנוסחא ואיך יתנהג הש"ץ לפי שהיה מפורסם וכו' עכ"ל, אמנם מצות תפילין היתה רפויה בזמנים שונים בכמה מקומות, ור"מ מקוצי שנת תתצ"ה (1235 למספד) בעל הסמ"ג היה דורש בגליות להוכיח על חיוב מצות תפילין, ובשנת תתקצ"ו (1236) היה בספרד להוכיחם ועשו תשובות גדולות וקבלו אלפים ורבות מצות תפילין (סמ"ג עשין סי' ב') כי בין ההמון היה רופף המצוה הזאת, ולזאת אמרו: איזהו עם הארץ כל שאינו מניח תפילין (ברכות מ"ז) ובירושלמי שם מבואר הטעם מפני מה לא החזיקו במצות תפילין? מפני הרמאים וכו' ר' שמעון בן אלעזר נותן טעם אחר מדוע מצות תפילין מרופה בידם מפני שלא מסרו עצמם למיתה בימי הגזירות והרדיפות (שבת ק"ל) הרפיון הזה בקיום המצוה היה גורם לחילוף סדר פרשיות בבתי התפילין ונצמחה מזה מחלוקת רש"י ור"ת, וברור הוא שהחילוף וזה בא להם מדורות ראשונים ונתחדשה בזמנם של בעלי התוספות (עיין אוצ"י *)

(*) בספר "פי חכם" להרב כו' ר' יצחק מוואלאזין ז"ל והוא חדושים על סי' בראשית שמות נמצא בזה הלשון: איש אחד שאל להרב הגאון ר' חיים מוואלאזין ע"ד התפילין של ר"ת, והשיב לו ששאל את רבו הגר"א ז"ל על זה, ואמר לא אי"כ צריך אתה להניח יח זוגות של תפילין, ובתחלה לא הבין הדבר עד שבא לביתי וחפש בספרים ומצא כדברי רגאון הנ"ל, ואלו הם הי"ח זוגות: (א) של רש"י, (ב) של ר"ת (ג) לפי דעת הרמב"ם, (ד) לפי דעת הראב"ד, (ה) לפי דעת השמושא רבה, וגם בענין הקשר של תפילין יש ג"כ מחלוקת הפוסקים ופורט שם כל הי"ח זוגות של תפילין, וסיים הגאון ר' חיים, כאשר ראיתי זאת הנחת התפילין של ר"ת במקום מוצנע על דעת שלא לחניחם עוד, עכ"ל; — בדרך אגב אבאר את הספור הנפלא אשר הביא בעל שלשלת הקבלה דף מ' ומביאו ג"כ סדר הדורות המוכשר ליתן יד ללצים וז"ל: פעם אחת ישב רבינו שמואל הנביא (אבי ר' יהודה חסיד שנקרא נביא) ודרש להרבנים שיושבים לפניו ובהם ר' יעקב מפוראוס, ובסוף הדרשה בקש ר' יעקב מר' שמואל שישאל את ר' אליהו מפריש ואת רבינו תם אם חובה לקשור תפילין בכל יום או די' בהדוק או צריך הדוק וקשירה? וקרא הנביא את מטטרון ואת ר' אליהו ור"ת עמו ולא לדד מטטרון. כי אמר משה רבינו לפניך וי"אתי לידד. ואחר דין ודברים שהיה לנביא עם מטטרון אמר לו ר' יעקב שאל משה רבינו שהוא פה, וכן עשה, ומשה השיב: אין אתם קושרים כדת, כי הקשירה לא בשל יד הוא אלא בשל ראש, וצריך לקשור בכל יום, וידד רבינו תם כארי ואמר משה טעית! ואז נכנס משה לפלפל עמו, ור"ת משיב וסתר דבריו, ואח"כ באר' אליהו לסייע למשה רבינו ומביאים ראיות ועל כלם השיב ר"ת ולא הכרע. הדבר עד ששאלו למשה רבינו על מי לסמוך? והשיב כדאי רבינו תם לסמוך. עליו; — הנה מי